

МИЛИЈА СТАНИЋ

УСКОЧКИ РЈЕЧНИК

1. — Негдашње црногорско племе Ускоци (у сјеверној Црној Гори, југоисточно од Дурмитора, у сливу ријеке Тушиње) формирало се, у 18. вијеку, од досељеника, „ускока”, са разних страна (из негдашње источне Херцеговине, старе Црне Горе, Санџака итд.), па му је и лексика, у том смислу, поред осталог — разноврсна.

2. — Док сам писао књигу „Ускочки говор”, изашло ми је пред очи знатно лексичко богатство овог говора, па сам помишљао да би валамо написати и рјечник те лексике. То сам учинио за посљедњих петнаестак година. Рукопис „Ускочког рјечника” има више од двије и по хиљаде куцаних страна и садржи близу четрдесет хиљада одредница, као и врло велики број израза.

3. — Ја сам од 1954. до данас објавио више од десет радова и књига о ускочком говору, на више од шест стотина штампаних страна. Ти радови и књиге послужили су ми као први извор ускочке лексике. Други је извор — моја релативно богата приручна грађа. Треће, мој брат Гаврило, наставник, слао ми је оданде у току тих петнаестак година доста ријечи које је сам биљежио по Ускоцима. Овог материјала добијао сам и од других Ускока. Ето, све је то послужило као материјал за израду „Ускочког рјечника”. Ја данас имам око осамдесет хиљада листића са ускочким ријечима и изразима.

4. — Првобитно сам намјеравао да напишем ускочки рјечник као диференцијал Вуковом „Српском рјечнику”, како су чинили многи скупљачи ријечи у народу, од Вука наовамо. Послије сам — нешто сам од себе, а нешто на основу мишљења неких колега научних радника — промијенио ту концепцију и усвојио схватање да се да подробнији рјечник ускочког говора, цјеловитија физиономија ускочког језичког израза, без обзира на то постоји ли или не у Вуковом „Рјечнику” нека ускочка ријеч или израз. Могу то бити и опште ријечи, али оне, на неки начин, ипак „ускочки” звуче, имају своју ускочку боју, ускочке семантичке преливе, једном ријечју — ускочку природу.

5. — Ускочка лексика састоји се из ових слојева: 1. општа лексика, 2. овчарска (сточарска) лексика, 3. ратарска лексика и 4. модерна ускочка лексика. Општу лексику нијесам, разумије се, обрађивао, сем у оквирима које сам горе показао. Овчарска и ратарска лексика одражавају два главна ускочка (ранија) занимања: сточарство и земљорадњу.

Сточарска лексика прати гајење стоке и сточну привреду, стрижу, мужу, варевину, грушавину, мрс, скоруп, меки и тврди сир, прљуг, напасање и појење стоке итд. Затим све пољске радове у вези са прибављањем сточне хране, прибора за кошење, у вези са сијеном, прелењима и сл. Ту су, последице, ријечи које прате храњење стоке, метање сијена, давање стоци соли из руке или по солилима, па онда спраћање стоке у торове, избе, стаје, колибе, тјерање стоке на локве (у планини нема изворске воде) итд. Месо је једна од главних животних намирница, а „биганице“ једна од месних послastiца, и све је пропраћено, разумије се, одговарајућом лексиком. Онда је ту лексика у вези са чувањем стоке, са чобанима, вуковима, ноћним привикивањима, псима. Много је ријечи у вези са вуном, предењем, плетењем, ткањем и везењем, уопште са одјећом која се израђује од вуне. Само са једном врстом покрета стоке (ход једног грла за другим или ход грла у групи), оним који је означен глаголом *јавиши*, било је потребно, по мом рачуну, око хиљаду ријечи и облика тих ријечи да би се језички уобличио та врста хода стоке: *дојавиши, њројавиши, одјавиши, најавиши, дојављиваши, одјављиваши, њројављиваши, дојављивање, одјављивање, сјављивање, дојав, њројав, најав, сјав, сјавак, дојавак, њрјавак* итд. Ако се при томе има на уму непрелазно и прелазно значење наведених ријечи (*Дојавиле овце* и *Дојавило овце*), онда се наведени број практично удвостручује. Наши се рјечници доста маћехински односе према ријечи *јавиши* (у овсм значењу) и њеној глаголско-именичкој породици, па су утолико лексички и семантички сиромашнији. Идући за Вуком, они, ти рјечници, уколико уопште помињу ријеч *јавиши* у овом смислу — казују само њено прелазно значење и већином с објектом *овце*, као да се тај глагол не може употријебити и за другу стоку! Само је *Речник САНУ* потпуније обрадио ову ријеч.

Готово је неисцрпна лексика којом се означавају животиње. При томе треба имати на уму да се у Ускоцима, као и у неким другим крајевима наше земље, јасно разликују *називи* и *имена* животиња: *гаљак* је сваки ован црне длаке, а *Гаљак* име таквом овну; то су две посебне семантичке категорије, насупрот многим нашим рјечницима који мијешају та два значења.

Ратарска лексика није толико богата колико је то сточарска, просто зато што ратарство у овом планинском крају није толико развијено колико сточарство, али је ипак и она врло развијена.

У последње вријеме, особито од 1918, када су Ускоци ушли у састав Југославије, и од народноослободилачке борбе и посљератне изградње, ускочки је човјек огромно проширио своје појмовне видике, па отуда и обим своје лексике. Та „модерна“ ускочка лексика има двије велике гране — стране и домаће ријечи. Раније је Ускок знао извјестан број грчких, латинских, италијанских ријечи, првенствено у млетачком

12. — Овај је *Рјечник* рађен по савременим принципима израде рјечника: иза одреднице давана је цјелокупна граматичка обрада и етимологија страних ријечи, затим дефиниције појединих значења, при чему је свако значење посвједочено живим примјерима из ускочког говора. Нијесам, наравно, чуо примјере за све одреднице и за сва значења, па су зато неке одреднице и нека значења остали без потврда, а сам, иако сам ондје рођен и одрастао, нијесам хтио стварати примјере, иако не би било неадекватно да сам то и учинио. — Акцентован је сав језички материјал ускочког говора.

13. — Ријечи и изрази у овом *Рјечнику* одражавају двије друштвене епохе, двије друштвено-економске формације, са два идеолошка вида, услед чега има овдје ствари које се супротстављају једна другој, или ријечи које носе у себи различите идеолошке садржаје. Нпр. ранија ускочка лексика била је у знатној мјери заогрнута религиозним верованијима, док се данас у том смислу небо прилично изведрило. А знатно су се изменијенили и патријархални односи и схватања.

14. — Иако су у ускочком говору заступљене обје инфинитивне форме — супинска и инфинитивна (*говѡриш* — *говѡриши*), у *Рјечник* сам, из појмљивих разлога, уносио као одредницу само инфинитивни облик (*авѡиши*). Облике који су се јако удаљили од основног облика, као *сѡи*¹о (= хтио), *јѡше* (= једите) и сл. уносио сам као одреднице упућујући их на основне ријечи.

15. — Крај презимена као одредница нијесам стављао ознаку рода пошто су она и мушког и женског рода, чак и кад имају форму средњег рода (*Бубало*). — Кад се за човјека каже лисица, онда је јасно да је то фигуративно значење, али се не може са сигурношћу утврдити да ли је ријеч *ѡруниѡв* првобитно употријебљена за пса или за таквог и таквог човјека, па у таквим случајевима нијесам употребљавао скраћеницу *ѡиг*.

16. — Никако не тврдим да сам покупио све ускочке ријечи, нити је то, на крају крајева, могуће, али је, с друге стране, истина и то да овај *Рјечник*, упоређен са нашим постојећим рјечницима и дијалекатским лексичким материјалом, показује *колико још лексичког блага нашег језика није ѡкуиљено ѡ народу*.

17. — Да би читалац колико-толико видио како изгледа овај *Рјечник*, навешћу овдје два-три примјера обраде:

авѡтиња м и ж (дат. мн. авѡтињама) **1.** *глуѡа, луда особа, будала*. — Мани се, бѡгати, онѡ авѡтињѡ! Он нѡ знѡ двије унакрс.

2. *в. авѡи* (1).

3. *са исѡражњеним значењем, узречица*. — Такоб, зар нѡ знѡш, авѡтињѡ?!

ѡзићи, ѡзиѡдѡм и ѡзићѡм (зап. ѡзиѡи и ѡзићи; аор. ѡзиѡе и ѡзиће; р. прид. ѡзишѡ и ѡзишѡ, -шла, -шло) свр. **1.** *у карѡању: сѡићи одређен број ѡена довољан да се игра добије; ѡрви сѡићи до циља у неком ѡакмичењу (ѡловкању, клисању и сл.), ѡбиједиши*. — Гѡтова је ѡвѡ рѡка, јѡ сам ѡзишѡ. — Имамо вишѡ од пѡтстѡтин [= пет стотина], ми смо ѡзишли.

Milija Stanić

DICTIONARY OF USKOKS'

S u m m a r y

The Dictionary of the Uskoks' speech is an almost unique dialectological dictionary in the field of the Serbo—Croatian linguistics. It is a voluminous work of about 2.500 handwritten pages, elaborated about fifteen years; it contains about 40.000 words and expressions. It is not only a differential from Vuk's Sebian dictionary, but it offers a more complex physiognomy of Uskoks' lexis. Not only the general but also the special (onomastics and toponymy) lexis has been treated. The whole authentic material has been accentuated. The dictionary shows a large wealth of people's vocabulary as well as that there still are in people many words which have not been collected. The judgments this voluminous manuskript are very favourable, but the lack of funds does not make it possible to have it published.

